

Бухоро вилояти сув ресурсларидан самарали фойдаланиш (Зарафшон дарёси)

Зебо Мусоевна Анварова
Бухоро давлат университети

Аннотация: Ушбу мақолада Марказий Осиёда шарқ гавхари булмиш Бухоро воҳасида жойлашган Зарафшон дарёси унинг воҳа қишлоқ хўжалигида тутган ўрни ҳақида фикр мулоҳазалар юритилган.

Калит сўзлар: Бухоро воҳаси, унумдор тупроқлар, суғориладиган майдонлар, Шоҳруд канали, Тудақўл сув омбори

Effective use of water resources of Bukhara region (Zarafshan river)

Zebo Musoevna Anvarova
Bukhara State University

Abstract: This article discusses the role of the Zarafshan River in the oasis of Bukhara, the jewel of the east in Central Asia, in the agriculture of the oasis.

Keywords: Bukhara oasis, fertile soils, irrigated areas, Shokhrud canal, Tudakol reservoir

Ўзбекистон Республикаси водий ва воҳаларида, шу жумладан Бухоро воҳасида, Шоҳруд канали атрофида тарқалган қадимдан суғориладиган тупроқларининг агроэкологик ҳолатини яхшилаш энг долзарб муаммолардан хисобланади.

Бухоро воҳаси Зарафшон дарёси субаэрал дельтасини кенг антропоген ерларини эгаллаб, Қизилқум чўлининг марказий қисмида жойлашган. Бу ерлар кўп асрлар давомида Зарафшон дарёси дельтасининг юқори қисмида жойлашган Шофиркон, Вобкент ва Шоҳруд каналлари ёрдамида суғорилган. Ҳозирги пайтда Аму-Бухоро машина каналидан сувлар Тудақўл ва Қуйимазор сув омборларида тўпланиб, юқорида қайд этилган каналлар ёрдамида Бухоро воҳаси ерлари суғорилмоқда. Бироқ Шофиркон, Вобкент ва Шоҳруд каналлари турли тупроқ-геоморфологик шароитларда оқиб ўтгани туфайли уларнинг антропоген тупроқ ҳосил килувчи жараёнлардаги ўрни ҳам ҳар хилдир. Шу боис бу каналлар таъсирида ҳосил бўлган тупроқлар гуруҳларининг шаклланиши, тарқалиши ҳам ҳар хил кўринишга, тузилишга ва хоссаларга

эгадир. Бухоро - аждодлар ақл заковатининг неча асрлар нарёғидан келажак авлодга қолдирган буюк ва бебаҳо неъмат. У Марказий Осиёда Шарқ шаҳарларининг миллий ўзига хослигини тўлалигича сақлаб қолган ягона шаҳардир. Қадимий тор кўчалар турли-туман бозорлар, савдо ва сайлгоҳ майдонлари ўзида Шарқ руҳи ва иссиқ нафасини акс эттириб турибди.

Бухоро воҳасининг унумдор ўлка бўлишига асосий сабаб Маосиф (Зарафшон) дарёсининг баланд тоғлардан бошланиб, сувининг таркибида жуда кўп лойли оқизмаларнинг бўлишидир.

Бухоро воҳаси тупроқлар қопламининг суғорма деҳқончилиги турлича антропоген эволюцияга учраши натижасида уларнинг морфогенетик тузилиши ҳамда географик жиҳатдан ўзгариши масалалари бир қатор илмий тадқиқотларда ўрганилган.

Бугунги кунда Ўзбекистон, шу жумладан, Бухоро воҳасининг қадимдан суғорилган ва ҳозирда суғорилаётган тупроқлари ўтган асрнинг 30-50 йилларга нисбатан жуда мураккаб ирригация-мелиорация жараёнлари таъсирида ривожланмоқда. Бундай жараёнларнинг келиб чиқиш сабабларига дарё ва сув омборидан сув олиш ва суғориш техникасининг юқори даражада ривожланиши, сизот сувлари оқовалигининг таъминланиши, тупроқларга турли кимёвий моддаларнинг киритилиши ҳамда текислаш ишлари ҳажмининг ортиб бориши, ишлаб чиқаришда турли хил оғир машиналар ва механизмларнинг қўлланиши кабилар киради. Натижада жуда кўп янги ерларни ўзлаштириш ва қадимдан фойдаланиб келатган тупроқларнинг мелиоратив ҳолатини яхшилаш, пахта ва ғалла ҳосилини кўпайтириш соҳасида олиб борилган ишлар суғориш сувларининг оқими ва сифатининг ўзгаришига олиб келди.

Суғориладиган тупроқларни бундай шароитлар таъсирида ўзгаришини баҳолаш, янги илмий-тадқиқот услубларини яратиш ва уларнинг эффектив унумдорлигини бошқариш генетик ва мелиоратив тупроқшуносликда энг долзарб йўналишлардан биридир.

Зарафшон дарёси сувлари орқали ҳар йили ўрта ҳисобда Бухоро воҳасига 780-1300г/м³ лойқа келтирилган. Уларнинг далаларда тарқалиши натижасида 2-3м қалинликда суғориладиган тупроқлар остида агроирри-гацион ётқизиқлар ҳосил бўлган.

Ўтган асрнинг 50-60 йилларида Бухоро воҳаси ерларини Зарафшон дарёси билан суғориш ишлари қийинлашганлиги сабабли 1959 йилдан бошлаб Аму-Бухоро машина канали (АБМК) қурилиши бошланган.

Унинг узунлиги 197 км, оқим қобилиятининг тезлиги 100м³/сек. 50 км масофагача бўлган. Яъни АБМК Денгизқўл платосигача бўлган жойларга қадар оқади. Ундан кейин «Ҳамза-1» насос станцияси ёрдамида каналнинг суви 45м

кўтарилади ва Саритош Жарқоқ платосининг ғарбий қисмида жойлашган Қумсултон пастлиги орқали Тудакўл ва Қуйимазор сув омборларида тўпланади.

Қуйимазор сув омбори 1957 йили қурилган, сув ҳавзасининг майдони 16,3 км², чуқурлиги 18-44м.ни ташкил этади. Тудакўл сув омбори Қуйимазор сув омборининг Жануби-Шарқда жойлашган бўлиб, эрозион-тектоник чуқурликни эгаллайди, умумий сув майдони 1250 млн м³, йиллик буғланиш миқдори 400 млн м³ (Мамарасулов, 1972)га тўғри келади. Унда то 40 млн м³ га қадар тузлар йиғилган, шулардан 20 млн. тоннаси тез эрувчан хлоридли бирикмаларни ташкил қилади.

Ҳозирги даврда Шохруд канали Қуйимазор сув омборидан бошланиб, ундаги сувнинг тақсимланиши, лойқалиги, муаллақ окизикларининг механик ва микроагрегатлик таркиби, кимёвий бирикмаларнинг миқдори бевосита Амударёнинг сув оқими билан боғлиқдир. АБМКнинг ўртача йиллик оқим миқдори ҳозирги пайтда 69,5-135,8м³/сек, ёз ойларида эса 308,6 м³ сек. дан ошади ва Бухоро вилояти суғориладиган сувларининг 80% ини ташкил этади.

Фойдаланилган адабиётлар

1. З.М Анварова. Опустынивание-глобальная природная социальноэкономическая проблема. Польский научный журнал. Варшава
2. Z.M Anvarova, I.E Mirzoyeva. ECOLOGICAL TOURISMIN UZBEKISTAN CURRENT RESEARCH JOURNAL OF PHILOLOGICAL SCIENCES (2767-3758) 2 (11), 48-52
3. Z.M Anvarova, I.D Mirzayeva, N.S Shodiyeva. The factors that influence begetting desertification process. South Asian Journal of Marketing & Management Research 10 (11), 129-132
4. З.М Анварова. ОБРАЗОВАНИЕ И РАЗВИТИЕ ЛАНДШАФТОВ В ПУСТЫНЕ СРЕДНЕЙ АЗИИ. Ученый XXI века, 27
5. З.М Анварова. EDUCATION AND DEVELOPMENT OF LANDSCAPES IN THE DESERT OF CENTRAL ASIA. Учёный XXI века, 25-27
6. З.М Анварова. THE GEOGRAPHICAL SYSTEM TO DEVEIOPMENTAL INTO BUKARA DOMAINS. Учёный XXI века, 15-17
7. З.М Анварова. ОПУСТЫНИВАНИЕ КАК ГЛОБАЛЬНАЯ СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКАЯ ПРОБЛЕМА СОВРЕМЕННОСТИ. Учёный XXI века, 13-16
8. З.М Анварова. ГЕОГРАФИЧЕСКАЯ СИСТЕМА РАЗВИТИЯ ТУРИЗМА В БУХАРСКОЙ ОБЛАСТИ. Ученый XXI века.
9. Z.M. Anvarova, I.D Mirzayeva, N.S Shodiyeva. The factors that influence begetting desertification process. South Asian Journal of Marketing & Management Research 10 (11), 129-132.

10. З.М.Анварова, Х.Р. Ташов, И.Э. Мирзаева, А.Н. Нематов. Песчаные ландшафты и рациональное использование их агропотенциала (на примере Бухарского вилоята). Современные проблемы географической науки, 284-286

11. Z.M Anvarova, I.D Mirzayeva, N.S Shodiyeva. The factors that influence begetting desertification process. South Asian Journal of Marketing & Management Research 10 (11), 129-132

12. A.M Mavlonov, A.N Nematov. THE INFLUENCE OF THE ZARAFSHAN RIVER ON THE DEVELOPMENT OF CITIES. Экономика и социум 11 (11 (78)), 228-231.

13. AM Mavlonov, I.E Mirzoeva, A.N Nematov, C.Z Jalilova. Grouping and assessment of tourism and recreation resources of Bukhara region. EPRA International Journal of Multidisciplinary Research (IJMR) 7 (6), 66-68.

14. M.A Muhamadovich. DEVELOPMENT OF MIDDLE CITIES IN ZARAFSHAN REGION. EPRA International Journal of Research & Development (IJRD) 6 (12), 1-1.

15. A.M Mavlonov, C.Z Jalilova. GEOGRAPHICAL ASPECTS OF USE OF RECREATION RESOURCES FOR TOURISM (ON THE EXAMPLE OF BUKHARA REGION). THE ISSUE CONTAINS: Proceedings of the 8th International Scientific and.

16. A.M Mavlonov, N.Z Hayotova. Agglomeration Processes in Modern Urban Planning (On the Example of Bukhara Agglomeration). EUROPEAN JOURNAL OF LIFE SAFETY AND STABILITY (EJLSS), 9-12.

18. A. Nematov. Географические особенности создания населённых пунктов в пустынных районах Узбекистана (на примере Бухарской области). Центр научных публикаций (buxdu. Uz) 4 (4).

19. G.S Khalimova, A.N Nematov. Effects Of Climate On Human Health (On The Example Of Bukhara Region). The American Journal of Applied sciences 3 (05), 132-135.

20. М.К Эргашева, А.Н Нематов. Географические аспекты эффективного использования куйимазарского и тудаккульского водохранилищ. Учёный XXI века, 20-22.

21. D. Qalandarova. Atmosferaga chiqarilayotgan zaharli birikmalarning inson organizmiga ta'siri. центр научных публикаций (buxdu. uz) 6 (6)

22. A. ASADULLAYEV. Jamiyatda sog'lom turmush tarzini tashkil qilishda jismoniy tarbiya va sport mutaxasislarining o'rni. Центр научных публикаций (buxdu. uz) 1 (1)

23. А.Н. Асадуллаев. Жамиятда соғлом турмуш тарзини ташкил қилишда жисмоний тарбия ва спорт мутахассисларининг ўрни. Педагогика ва психологияда инновациялар журналі, 3-махсус сон, 31-36 бетлар.

24. A.N. Asatullayev, O.G. Jabborova Bleeding and its Types, Organization of Emergency Assistance in Bleeding. European Journal of Life Safety and Stability (2660-9630) 13, 111-116

25. Холов Ё.Д. Бухоро воҳаси суғориладиган ўтлоқи –аллювиал тупроқларида ғўзанинг шўрланишига чидамлиги. ЎзМУ хабарлари, 211-212. 2013.

26. Холов Ё.Д. Бухоро воҳасида янгидан ўзлаштирилган чўл кумли кучли шўрланган тупроқларда ғўзани шўрга чидамлилигини ўрганиш. ЎзМУ хабарлари, 213-215. 2013.

27. Ё.Д. Холов. Технология возделывания хлопчатника в сильнозасоленных лугово-аллювиальных почвах Бухарского оазиса. Ўзбекистон Республикаси Фанлар Академияси хабарномаси, 24-26. 2012.